

ГРУПУВАННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ В КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Поняття невизначеності є досить широким та складним зі значним спектром різновидів прояву [1]. Ключові класифікаційні ознаки такі:

1. За природою походження з метою економічного прогнозування і планування розрізняють два типи невизначеності:

– *істинна невизначеність*, яка зумовлена властивостями економічних процесів та явищ. У даному випадку слід врахувати:

а) об'єктивну неможливість врахування впливу випадкових чинників та обмеженість людського пізнання на певному етапі його розвитку,

б) численність економічних суб'єктів господарювання з власними інтересами та особливою поведінкою.

Істинну невизначеність не можна плутати з об'єктивним існуванням різних варіантів економічного розвитку і можливості свідомого вибору з-поміж них ефективних варіантів. Йдеться про принципову неможливість точного вибору єдиного оптимального варіанта.

– *інформаційна невизначеність*, яка викликана обмеженістю інформації (неповною і неточною) про ці процеси щодо об'єктивного стану та економічної поведінки суб'єктів ринку.

2. За причинами виникнення невизначеність буває:

– *інформаційна*, яка обумовлена дефіцитом (надлишком) інформації, її недостовірністю чи неактуальністю, та (або) асиметрією¹ інформації на ринку з технічних, соціальних чи інших причин. Отже, таку невизначеність можна умовно поділити на типи:

а) невизначеність викликана дефіцитом інформації;

б) невизначеність викликана надлишком інформації;

в) невизначеність викликана недостовірністю інформації.

¹ Проблема *асиметрії інформації* на ринку стала центральною в дослідженнях нобелівських лауреатів 2001 року – американських економістів Дж. Ейкерлофа, М. Спенса та Дж. Стігліца, та характеризує ситуацію, коли одні суб'єкти ринку володіють інформацією, якої не мають інші зацікавлені сторони, призводячи до неефективності використання засобів та ресурсів в економіці.

Надлишок інформації розглядається, так само як і її дефіцит та є дуже впливовим чинником. Якщо інформаційну невизначеність розглядати з суб'єктивної точки зору, то необхідно зазначити, що її джерела можуть бути не лише випадковими, а й навмисними.

– *часова невизначеність*, яка пов'язана з:

а) динамізмом зовнішнього середовища функціонування економічного суб'єкта (наприклад, зміною кон'юнктури ринку, асортименту продукції, поведінкою конкурентів);

б) впливом фактора часу на прийняття ним управлінських рішень.

Із плином часу кожен суб'єкт повинен коригувати поточні цілі своєї діяльності, оскільки змінюється навколишнє середовище, кон'юнктура ринку, з'являються нові види продукції (робіт, послуг).

– *організаційна невизначеність* передбачає зміни у організаційних процесах діяльності суб'єктів підприємництва. До них можна віднести:

а) порядок створення, реорганізації та ліквідації такого суб'єкта,

б) форми та засоби його діяльності,

в) взаємодію із елементами системи господарювання та інші.

– *соціально-економічна невизначеність*, яка зумовлюється:

а) нестабільністю умов функціонування економічної системи країни – податкової чи бюджетної політики держави,

б) стабільністю національної грошової одиниці,

в) обсягами іноземних інвестицій в країну,

г) рівнем безробіття,

д) станом освіти та медицини,

е) демографічною ситуацією тощо.

Соціальна невизначеність передбачає негативні тенденції демографічної ситуації, підвищення рівня безробіття, погіршення стану освіти та медицини, плин кадрів за кордон, і, як наслідок, недостатня кількість кваліфікованої робочої сили.

Економічна невизначеність, у об'єктивному розумінні, розглядається як сукупність факторів економічного впливу на діяльність господарюючих суб'єктів. Це проявляється у регулятивній політиці держави, податкових та інших економічних умовах діяльності, інфляційних процесах тощо. Щодо суб'єкта господарювання, то дія цих факторів, здійснюється за двома принципами: «загально дозвільному» та «зобов'язуючому».

– *політико-правова*, пов'язана зі змінами законодавчих вимог та норм права, політичної системи (в т.ч. політичної стабільності).

Політична невизначеність проявляється у політичній спрямованості держави, можливій зміні її устрою, перевазі політичних інтересів над інтересами бізнес-сектору. Як наслідок утворюється правова невизначеність, яка проявляється у постійній зміні національного законодавства.

– *екологічна невизначеність*, яка обумовлена глобальними змінами екологічної ситуації, зокрема пов'язаними з:

- а) постійним забрудненням навколишнього середовища,
- б) глобальним потеплінням,
- в) обмеженістю природних ресурсів, їх нераціональному використанні,
- г) природних катастрофах.

Даний вплив може здійснюватися як прямо, так і опосередковано.

– *технологічна невизначеність*, яка безпосередньо пов'язана з:

- а) загальними темпами науково-технічного прогресу,
- б) рівнем інноваційності національної економіки країни,
- в) відповідністю технологічних процесів суб'єкта державним стандартам, нормам та правилам,
- г) можливими порушеннями виробничого процесу внаслідок суб'єктивно-об'єктивних факторів тощо.

– *професійна невизначеність* як наслідок недостатнього професіоналізму особи, що приймає рішення (не враховується, наприклад, необхідна кількість факторів, які впливають);

– *обмежувальна невизначеність* (викликана обмеженнями в ситуації прийняття рішень, наприклад, обмеження за часом та ін.);

– *кількісна невизначеність*, обумовлена значним числом об'єктів або елементів у ситуації;

– *вартісна невизначеність*, викликана занадто дорогою або недоступною платою за визначеність;

– *невизначеність зовнішнього середовища*, пов'язана з її поведінням або реакцією конкурента на процес ухвалення рішення.

3. За ймовірністю настання подій [2] невизначеність існує у вигляді:

– *повної невизначеності*, яка характеризується майже близькою до 0 прогнозованістю настання подій. Математично це виглядає так:

$$\lim_{t \rightarrow n} P_i = 0,$$

де P_i – прогнозованість настання події i ;

t – час;

n – кінцевий час прогнозування події.

В умовах повної невизначеності суб'єкти господарювання цілком позбавлені можливості (яким би то не було способом чи якимось іншим чином) прогнозувати як перспективи свого власного розвитку, так і ринку в цілому;

– *повної визначеності*, для якої характерним є близька до 1 прогнозованість настання подій:

$$\lim_{t \rightarrow n} P_i = 1.$$

Повна визначеність, будучи протилежністю повної невизначеності, дає можливість суб'єктам господарської діяльності з 100%-ною ймовірністю прогнозувати не тільки свою стратегію на ринку, а й власну поведінку, тенденції його розвитку і т.д.;

– *часткової невизначеності*, яка характеризується ступенем прогнозованості настання подій в діапазоні від 0 до 1:

$$0 < \lim_{t \rightarrow n} P_i < 1.$$

У порівнянні з попередніми двома видами, що являють собою теоретичні припущення про можливості суб'єктів господарювання, даний вид невизначеності носить конкретний, практичний характер.

4. Видова класифікація невизначеності:

– *статистична*, коли ймовірність настання подій визначають через відносну частоту. Якщо є така невизначеність, то іноді говорять, що рішення приймається в умовах ризику.

– *нестатистична*, коли ймовірність настання подій визначають як суб'єктивну ймовірність – число, значення якого знаходиться між нулем і одиницею. Воно характеризує ступінь переконаності суб'єкта в настанні подій. У випадку, коли існує нестатистична невизначеність, то говорять, що рішення приймається в умовах невизначеності.

Крім вищезазначеного, в економічній літературі часто використовується та заслуговує на увагу класифікація невизначеності, яка запропонована Р. І. Трухаєвим [5]. А саме: принципова невизначеність; невизначеність, що генерована загальною кількістю об'єктів або елементів, що включені у ситуацію; невизначеність, що викликана дефіцитом інформації та її достовірністю; невизначеність, що створена органом прийняття рішень в силу нестачі його досвіду та знання факторів, що впливають на прийняття рішень; невизначеність, що пов'язана з обмеженнями в ситуації прийняття рішень; невизначеність, яка викликана поведінкою середовища, що впливає на процес прийняття рішень.

Література:

1. Яцишин, Світлана. Невизначеність як причина виникнення ризику [Текст] / Світлана Яцишин // Вектори розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі: тренди та перспективи : матеріали Національної науково-практичної конференції [Тернопіль, 7 листопада 2019 р.]. / редкол. : П. Р. Пуцентейло, Р. Ф. Бруханський, Н. П. Чорна [та ін.]. - Тернопіль : ТНЕУ, 2019. - С. 254-256. URL. : <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/36601>

2. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія. К.: КНЕУ, 2004. 480 с.

3. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Факторы неопределенности в экономике. Экономика. М.: Дело, 1993. С. 343-355.

4. Яцишин С. Р. Ризикоорієнтовані операції в системі обліку: поняття, типологія, методи визначення / С. Р. Яцишин // Сучасні детермінанти фіскальної політики : локальний та міжнародний вимір : III Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 10 вересня 2019 р.] – Тернопіль: ТНЕУ, 2019. – С.304-307. URL. : <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/37812>.

5. Трухаев Р. И. Модели принятия решений в условиях неопределенности. – М.: Наука, 1981. – 258 с.